

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун

Республики Тыва»

МБОУ Кызыл-Дагская СОШ

РАССМОТРЕНО

методическим советом школы
заместитель директора по НМР
Салчак А.Б.

Протокол №1

От «29» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Педагог дополнительного
образования

Калдар-оол А.Д.

Протокол №1

От «29» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

Кочаа С.С.

Приказ №1/11

От «01» сентября 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Внеурочной деятельности

«От-буле педагогиказы: Тыва чоннун ундезин кижизидилгези»

Для обучающихся 10-11 классов

Разработала:

Монгуш Милана Мергеновна

Педагог-психолог

Кызыл-Даг, 2023 г.

ӨГ-БҮЛЕ ПЕДАГОГИКАЗЫ: ҮНДЕЗИН
ТЫВА КИЖИЗИДИЛГЕ 10-11 КЛАССТАРГА
НЕМЕЛДЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ
ЧИЖЕК ПРОГРАММАЗЫ

Тайылбыр бижик

XX вектин 90 чылдарның эгезинде чуртка ажык-чарлыг чорук чарлаттынып, бистин күрүневис сайзыралдың чаа чадазынче шилчээнин билир бис. Национал күрүнелер боттарының шаандагы төөгүлүг эрги аттарын, бурунгу өгбелерден дамчып келген ёзу-чаңчылдарын катап эгидип, аныяк-өскенни чонунга дөмей омур-дүрзүлүг, аажы- чаңныг, мөзү-шынарлыг кылдыр кижизидеринче улуг сагышты салып эгелээн.

Бистин Тыва Республикавысты чаартылгалар база оюп эртпээн. Аңаа Тыва деп бурунгу адын эгиткен, ону кайы-даа дылга ынчаар адаар база бижиир деп шиитпирлээн. Уттундуруп бар чыткан чаңчылдарны эгидип, оларны чыып бижип, катап тургузуп, өг-бүлеге, өөредилге черлеринин чада бүрүзүнге кижизитпишаан, өөредир ажилдарга калбаа-биле ажыглап эгелээн. Ол ажил дээштиг, үрө-түннелдиг болуп турар, чүге дээрге улустун ёзу- чаңчылдары чоннун мерген угаанын, аажы-чаңын, тускай шынарларын болгаш уруглар кижизидер талазы-биле чыгдырган арга-дуржулгазын шыгжап илереткен болур.

Өөредилге талазы-биле күрүне политиказының бурунгаар хөгжүдөр сорулгазынга Россияның хамаатызының мөзү-шынарының кижизидилгези болгаш сайзыралы хамааржыр. Амгы үеде сүзүк болгаш мөзү- шынар кижизидилгезин өөредилгениң федералдыг күрүне стандартының методологтук үндезини кылдыр тодараткан. Өөредилге-кижизидилге ажылынга сүзүк болгаш мөзү-шынар кижизидилгези мурнуку черни ээлеп, ол төрөөн дыл, онзагай культура, оон байлаан хумагалаан хөй националдыг болгаш хөй культуралыг россияжи ниитилелди быжыктыарын негеп турар¹.

Бүгү чүве өг-бүледен эгелээр. Ада-иези, өгбелери ажы-төлдүн угу, дөзү болурундан аңгыда, уругларның мөзү-шынарын хевирлеп, оларның угаан-медерелин сайзырадып, сөс-домаан чечен-мерген, чедингир кылдыр өөредир болгай. Өг-бүлениң уруглар кижизидеринге, ажил-агыйга өөредиринге, чуртталгага белеткээринге салдары улуг, харысалгалыг деп чүве кижитөрөлгөттөнниң сайзыралының эге чадазындан эгелээни билдингир. Ынчангаш өг-бүле – уруглар кижизидер эртемниң тыптып келгениниң эге үндезини болуп, сайзырап, чадалар аайы-биле оон арга-дуржулгазы калбарып, нептереп эгелээн болгаш амгы үеде база-ла ол хүлээлгелерни күүседиптурар.

Ажы-төл кижизидеринге, уругнун кижизиг болурунга өг-бүлениң салдары улуг деп чүве билдингир. Аныякөскенниң угаан-медерелинниң база мага-бодунун быжып сайзыраар үези 14 – 16 харлыында оларга өг-бүле, өгбелер, аныяк өг-бүле, ажы-төл азыраар дугайында билиглер эргежок чугулазын барымдаалааш, школаның 10-11 класстарынга “Өг-бүле педагогиказы” деп немелде өөредилгеге

чорудар эртемни өөредирин сүмелеп турар.

Ооң кол **сорулгазы:** тыва улустун үндезин культуразында өг-бүлө кижизидилгези уругну кижиге болур кылдыр ооң иштиги сагыш-сеткилин, мөзү-бүдүжүн, аажы-чаңын сайзырадыр ыдыктыг сузуктерин, дуржулгазын, кол арга-методтарын, чепсектерин өөреникчилерге билиндирери болгаш оларны боттарын амыдыралында эң-не харысаалгалыг хамааты болуп өг-бүлө тударынга белеткээри болур.

Бо кол сорулганы чедип алыры дараазында **чугула айтырыгларны** шиитпирлээрден хамааржыр:

1) өг-бүлө педагогиказының дугайында, делегейниң чоннарының философтарының, шылгараңгай эртемденнериниң болгаш башкылырының өг-бүлө дугайында салгалдарга арттырып каан өөредиглерин билип алырынче, оларны сайгарып билиринче уругларны угландыраары;

2) тыва өг-бүлө, өгбелер, дөргүл-төрөл деп кымнарыл деп билиглерни амыдыралында медреселдиги-биле билип алырынга болгаш оларга хамаарышкан чаңчылдарны, ёзулалдарны, ужуруларны сагыырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары;

3) ие кижиниң, ада кижиниң үлегери болгаш ол үлегерге келир үеде ада, ие болурунга белеткээриниң, өг- бүлеге ажы-төл кижизидериниң кол утказы-биле таныштылары;

4) өөреникчилерни боттарының келир үеги, эртем-сургуул, мергежил чедип алыр, өг-бүле тудар талазы-биле боттарынга баш бурунгаар шилилгени кылып билир кылдыр белеткээри.

Салдынган сорулгаларны боттандылары нарын деп чүвени билип, кол билиглерни өөреникчилерге кысказы- биле угаадып тургаш, ук эртемниң үндезиннерин хажытпазын, ооң үргүлчү өскерлип, сайзырап турарын, ооң шиитпирлеттинмээн айтырыгларының ам-даа барын кичээл бүрүзүңге тайылбырлап, чуртталгадан алган чижектерни аңаа барымдаа кылдыр ажыглап, ук эртем үениң агымында турар дээрзин көргүзерин башкыларга сүмеледивис.

Үениң байдалынга дүүштүр программаны боттандылары-биле мындыг таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула:

- өг-бүле педагогиказын өөренип тура, уругларны өг-бүле кижиниң сүзүү, амы-хуу чуртталганың үндезин ораны деп чүүлдерни кижизидерде болгаш сайзырадырда чоннуң өг-бүлеге хамаарышкан чаңчылдарынга, ёзулалдарынга, ужураарынга даяныры;

- делегейниң чоннарының, Россияның, Тываның мерген угаанныгларының, педагогтар, психологтар, социологтарының мөөңнеттинген арга-дуржулгазын чедимчелиг ажыглаары;

- кичээл болгаш кичээлден дашкаар өг-бүле педагогиказын өөредир талазы- биле кижизидилге ажылын чорудары-биле тускай шактарны, тодаргайлаарга, неделяда 1 шакты өөредилге черлериниң боттарының тодаратканы ёзугаар өөредилге планынче кириери;

- өг-бүле педагогиказын башкылаарының талазы-биле башкыларның профессионал психологтуг, педагогиктиг, методиктиг билиин бедидери болгаш тускай белеткээри;

- уругларны өг-бүлеге кижизидер болгаш оларга келир үеде өг-бүле тудуп чурттаарынга эге билиглерни чедирер талазы-биле ортумак өөредилге черлериниң, ада-иелерниң, тус черлерниң чагыргаларының болгаш хөй- ниитиниң киржилгезин чедип алыры.

Өг-бүле педагогиказын өөренип түннелдеринге негелделер:

- бодун боду тодаргай өг-бүлениң, төрөл-бөлүктүң, тускай чоннуң, күрүнениң төлептиг оглу (кызы), өг-бүлеге хамаарышкан бурунгу өгбелеривистиң чаагай чаңчылдарының салгакчызы мен деп миннип, сагып, салгап, тарадып, чорууру;

- тыва өг-бүле, ада-ие, өгбелер, дөргүл-төрөлге хамаарышкан кол билиглерни амыдыралында медреселдиги-биле билири болгаш оларга хамаарышкан чаңчылдарны, ёзулалдарны, ужураарны билири болгаш сагып чорууру;

- ада-иениң үлегери болгаш өг-бүлеге ажы-төл кижизидериниң кол утказын, аргаларын ажыглап билири: төрөөн дыл, аас-чогаал, өг-бүле, чоннуң байыралдары, национал оюннар, бойдус д.о.ө;

- боттарының келир үеги, эртем-сургуул, мергежил чедип алыр, өг-бүле тудар талазы-биле боттарынга башбурунгаар шилилгени кылып билири, амыдыралдың

нарын берге айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле белен болуру;

- ада болгаш ие кижиниң уруглар кижизидер талазы-биле харысалгазын хоойлу ёзугаар миннири;
- ада, ие кандыг болурун, чоннуң чаңчылдарында айытканы-биле сайгарып билири;
- кижизиг мөзү-бүдүштү хевирлээри-биле өг-бүлениң, төрөл-бөлүктөр аразында харылзааларны шын тудуп билири, хүндүлел ёзулалдарын сагыры, “Салгал ыяжын” тургузуп билири;
- кадык өг-бүлени тургузарының дугайында бодунга хамаарыштыр негелделерни кылып билири;
- ынакшылды камнап, аңаа шынчы болурун, база ынак эжи дээш чурттаарын миннири;
- өг ажылын кылып билири: аал-чуртту, оран-саваны арыг-силиг тудуп билири, мал, чер ажыл-агыйын болгаш амгы-байдалга дүүшкен сайгарлыкчы ажылды кылып болгаш сайзырадып билири, өг-бүлениң экономиказын шын планнаарының эге билиглери амыдыралда ажыглап шыдаары.

Башкыларга кыска методиктиг удуртулга.

Башкының билиг бээр аргаларын база өөреникчилерниң билиг чедип алыр аргаларын айтып, кичээлдин ийи хевирлерин тускайлаан (Чижек тематиктиг планда шактар хуваалдазын көөр).

Оларны ынчалдыр аңгылаан чылдагааны болза, бо эртемге өөредирде, теория кырынга өөренген чүүлдерни амыдырал-биле сырый холбаарын чугула деп санаан. Өөреникчилерниң угаан-бодалын сайзырадырда, эки-бакты ылгап билир кылдыр угаадырда, кичээлдерге оларның идекпейлиг чоруун чедип алыр. Олар боттары хоойлу- дүрүмнерни, өг-бүлө педагогиказынга хамаарышкан өске-даа ажылдарны холга тудуп өөренип, сайгарып, деңнээр уjurлуг. Ооң түңнелинде өөреникчилер экини шингээди, бак чүведен чайлап билир кылдыр өөренген турар уjurлуг. Ындыг болганда өөреникчилер кичээлге башкының удуртулгазы-биле боттары ажылдаар, боданыр, түңнелди үндүрер апаар.

Башкыларның кичээнгейинге айтып каар база бир херек чүве – тема бүрүзүнүң соонда дуржулгага даянган кичээлдер эрттирер кылдыр көрдүнгени. Ол кичээлдерге сайгарар чижек айтырыгларларны болгаш хереглеп болур номнар даңзызын чыып тургускан. Амгы үениң чаа педагогиктиг технологияларын ажыглаары чаңчылчый берген болганда, янзы-бүрү “ажык-чугаа”, презентациялар, онлайн-ужуражылгалар, “төгерик стол” дээн ышкаш оон-даа өске кичээлдерниң хевирлерин кирип болур. Ол дугайында башкы бүрүзү чогаадыкчы арга-методтарны, кичээлдин хевирлерин боду тургузары чугула.

Ындыг кичээлдерни эрттирери, оларга белеткенири тускай болур: айтырыгларны, номнар даңзызын башкы 1 неделя бурунгаар берип каар, өөреникчилер харызын бижип, өске-даа чүүлдерни белеткеп алгаш, кичээлге харыылап тургаш, ажыглап болур.

Бо эртемге демдек салыры база онзагай – школага чаңчыл болган 5, 4, 3 деп демдектер-биле уругларның билиин, кылып билир чүүлдерин үнелевейн, оларны тест, анкета таварыштыр чорудар болгаш “ажык чугаага” д.о.ө кичээлдерниң хевирлеринге уругларның киржилгезинден түннөп болур.

База эртемни өөренип тургаш, чүгле программада көрдүнгөн номнарны, кичээлдер, бот-ажылдар хевирлерин ажыглаарындан аңгыда оларны өскерттип, амыдыралда херек кырында болган таварылгаларга даянып, үлегерлиг өг-бүлелерниң чижээнге дээштиг солун кылып алыры – башкы бүрүзүнүн шилилгези болур.

Дуржулгага даянган кичээлдерге көрдүнгөн номнар даңзызындан аңгыда, бүгү программага хереглээр номнарның ниити даңзызын ийи дыл кырынга берген, чүге дээрге амгы үеде тыва дыл кырында өг-бүле педагогиказынга хамаарыштыр ажыглап болур номнар эвээш, чамдык айтырыглар талазы-биле харын-даа чок болуп турар. Ынчангаш интернет четкизин идепкейлиг ажыглаарын сүмеледивис. Капсырылгада орус дылга киирген ажылдар бар. Кижини чүгле бодунуң төрөөн дылынга сагыш-сеткилин илередирин билир бис, ынчангаш чамдык киирген чогаалдар орус дылда кирген.

Өг-бүле дугайында билиглер делгем, хөй талалыг. Чаңгыс номга оларны долузу-биле чырыдары берге. Чамдык айтырыглар шак-үениң кызаазы-биле кирбээн болганда, бо немелде өөредилгеге ажыглаар номда кирген чүүлдерни башкы бүрүзү чогаадыкчы ёзу-биле ажыглавышаан, аңаа чогуур немелделерни боттары киирип ажылдаары билдингир.

11-ги класска өөренир чүүлдер

Т е	Өөренир темаларның аттары	Нии ти шак тар	Башкы ның билиг бээр шакта ры	Өөрени кчиле рнин бот- ажыл шактар ы
1	Өг-бүлениң эрге-хоойлу камгалалы	2	1	1
2	Амгы үениң өг-бүлеси: байдалы, чөрүлдээлери болгашшиитпирлээр айтырыглары	3	1	2
3	Назы-хар аайы-биле өг- бүлеге уругларны өстүрери, Кижизидери	4	2	2
4	Кижизидилгениң психологтуг дөстери	3	1	2
5	Аныяк өскенниң амыдыралда туружу, келир үези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажил- агый, мергежил Айтырыглары	6	2	4
6	Аныяк өскенни өг-бүле тударынга белеткээрининң айтырыглары	6	2	4
7	Өг-бүле кижизидилгезинге ажыглаар чүүлдер.	4	1	3
8	Өг-бүлениң байыр-дойлары	4	2	2
9	Түңнел кичээл-үнелел	2	-	2
	Шупту	34	12	22

Шактарнын хуваалдазы
(1 ш неделяда, шунту 34 ч)

№	Теманын ады	Шакт ын саны	Хуну		
			План		
1	Өг-бүлениң эрге-хоойлу камгалалы	1	05.09		
2	Өг-бүлениң эрге-хоойлу камгалалы	1	12.09		
3	Амгы үениң өг-бүлөзи: байдалы, чөрүлдээлери болгашшиитпирлээр айтырыглары	1	19.09		
4	Амгы үениң өг-бүлөзи: байдалы, чөрүлдээлери болгашшиитпирлээр айтырыглары	1	26.09		
5	Амгы үениң өг-бүлөзи: байдалы, чөрүлдээлери болгашшиитпирлээр айтырыглары	1	03.10		
6	Назы-хар аайы-биле өг бүлөгө уругларны өстүрери, Кижизидери	1	10.10		
7	Назы-хар аайы-биле өг бүлөгө уругларны өстүрери, Кижизидери	1	17.10		
8	Назы-хар аайы-биле өг бүлөгө уругларны өстүрери, Кижизидери	1	24.10		
9	Назы-хар аайы-биле өг бүлөгө уругларны өстүрери, Кижизидери	1	07.11		
10	Кижизидилгенин психологтуг достери	1	14.11		
11	Кижизидилгенин психологтуг достери	1	21.11		
12	Кижизидилгенин психологтуг достери	1	28.11		
13	Аныяк осеннин амыдыралга туружу, келир уези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажил-агый, мергежил айтырыглары	1	05.12		
14	Аныяк осеннин амыдыралга туружу, келир уези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажил-агый, мергежил айтырыглары	1	12.12		
15	Аныяк осеннин амыдыралга туружу, келир уези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажил-агый, мергежил айтырыглары	1	19.12		
16	Аныяк осеннин амыдыралга туружу, келир уези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажил-агый, мергежил	1	26.12		

	айтырыглары				
17	Аныяк осеннин амыдыралга туружу, келир уези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажил-агый, мергежил айтырыглары	1	09.01		
18	Аныяк осеннин амыдыралга туружу, келир уези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажил-агый, мергежил айтырыглары	1	16.01		
19	Аныяк оскенни ог-буле тударынга белеткээринин айтырыглары	1	23.01		
20	Аныяк оскенни ог-буле тударынга белеткээринин айтырыглары	1	30.01		
21	Аныяк оскенни ог-буле тударынга белеткээринин айтырыглары	1	06.02		
22	Аныяк оскенни ог-буле тударынга белеткээринин айтырыглары	1	13.02		
23	Аныяк оскенни ог-буле тударынга белеткээринин айтырыглары	1	20.02		
24	Аныяк оскенни ог-буле тударынга белеткээринин айтырыглары	1	27.02		
25	Ог-буле кижизидилгезинге ажыглаар чуулдер	1	05.03		
26	Ог-буле кижизидилгезинге ажыглаар чуулдер	1	12.03		
27	Ог-буле кижизидилгезинге ажыглаар чуулдер	1	19.03		
28	Ог-буле кижизидилгезинге ажыглаар чуулдер	1	02.04		
29	Ог-буленин байыр-дойлары	1	09.04		
30	Ог-буленин байыр-дойлары	1	16.04		
31	Ог-буленин байыр-дойлары	1	23.04		
32	Ог-буленин байыр-дойлары	1	30.04		
33	Туннел кичээл унелел	1	07.05		
34	Туннел кичээл унелел	1	14.05		